

JANUSZ SKALSKI*

KOMFORT DALEKIEGO PATRZENIA JAKO CZYNNIK WARTOŚCIUJĄCY PRZESTRZEŃ PUBLICZNĄ MIASTA

COMFORT OF DISTANT VIEW AS A FACTOR VALUING PUBLIC SPACE OF A CITY

Streszczenie

Poczucie wolności osobistej jest ściśle związane ze swobodą korzystania ze swych naturalnych możliwości percepcyjnych. Każda możliwość patrzenia w dal z miejsc znajdujących się w przestrzeni publicznej miasta jest dla mieszkańców sytuacją wyjątkową. Ten rodzaj penetracji wizualnej krajobrazu pozwala nam doświadczyć psychicznej przyjemności, którą można określić jako komfort dalekiego patrzenia. Odczuwanie tej przyjemności może łagodzić niepożądane skutki, jakie niesie za sobą terytorialny rozrost miast, gęstość i wysokość zabudowy, uciążliwości komunikacyjne oraz wizualne manipulowanie przestrzenią wzrokową. Wobec tych niepożądanych zjawisk pojawia się konieczność takiego projektowania przestrzeni publicznych, aby codzienne życie w miastach było dla mieszkańców mniej stresujące. Podstawą dla odpowiedniego sposobu komponowania i urządzania przestrzeni publicznych jest konieczność odkrywania czynników, które mogą mieć wpływ na jakość życia miejskiego. Komfort dalekiego patrzenia, jako jeden z czynników decydujących o wyjątkowości przestrzeni publicznej danego miasta, która kształtuje jego tożsamość, powinien być częściej uwzględniany w opracowaniach projektowych i planistycznych.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, miasto

Abstract

Sense of personal freedom is strictly related to liberty of use of natural, perceptual possibilities. Each opportunity of distant view from sites, localized in public space, is an unique situation for the citizens. This kind of visual penetration of landscape allows us to experience mental pleasure which can be defined as comfort of distant view. Experiencing this pleasure can attenuate undesired results of territorial development of a city, density and height of buildings, transportation difficulties and visual manipulation of visual space. In the face of these undesired phenomena there occurs a necessity of designing public space in a way which makes everyday living of the citizens less stressful. The base of proper way of public space composing and arranging is necessity of revealing the factors which can affect quality of urban living. Comfort of distant view, as one of the factors deciding about uniqueness of city public space, which shapes its identity, should be more often taken under consideration while elaborating urban plans and projects.

Keywords: public space, city

* Dr inż. arch. Janusz Skalski, Samodzielny Zakład Sztuki Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa.

Sprawne działanie aparatu percepcyjnego człowieka ukształtowało się ewolucyjnie w trakcie długiego procesu dostosowywania się naszego gatunku do określonego środowiska przestrzennego. Proces percepcji dokonuje się w ludzkim umyśle dzięki synergicznej zależności, jaka zachodzi pomiędzy doznaniem zmysłowymi, które pozwalają nam doświadczać materialnej rzeczywistości, a naszą świadomością. To co percepcyjnie dostrzegamy od dzieciństwa wokół nas ma bezpośredni wpływ na kształtowanie naszej osobowości i świadomości przestrzennej. Chęć korzystania ze swoich potencjalnych możliwości intelektualnych, percepcyjnych i motorycznych pozwala każdemu dorosłemu człowiekowi aktywnie uczestniczyć w codziennym życiu. Zderzenie naturalnych możliwości percepcyjnych człowieka z rzeczywistością miejską może być dla wielu ludzi bardzo dotkliwym doświadczeniem życiowym. Brak otwartych przestrzeni, zurbanizowane otoczenie wypełnione geometrycznymi formami, rygory życia społecznego, zacieranie różnic pomiędzy dniem i nocą, to najbardziej charakterystyczne cechy fizjonomiczne miejskiego krajobrazu. W miarę wrastania w to otoczenie zaczynamy nagle dostrzegać, że wokół nas jest coraz mniej przyrody, a coraz więcej kultury. W rezultacie, zaczynamy sobie uświadamiać, że żyjemy w sztucznym środowisku, które funkcjonuje niezależnie od natury i musi być podtrzymywane przez technikę. Aby żyć w takim środowisku, ludzie muszą pokonać naturalne bariery zakodowane genetycznie w funkcjonowaniu ich organizmu i przystosować się do niego mentalnie i percepcyjnie. Jest to proces stopniowego ograniczenia swojej wolności na rzecz sztucznych ograniczeń, które tłumią ludzkie pragnienia dotyczące swobody wykorzystywania własnych możliwości percepcyjnych i motorycznych. Coraz częściej utwierdzamy się w przekonaniu, że przyczyn tych negatywnych zjawisk należy także szukać w sposobach kształtowania przestrzennej struktury miasta i jej fizjonomicznej jakości. Dlatego te zagadnienia muszą być również przedmiotem zainteresowania takich dyscyplin twórczych, jak: urbanistyka, architektura i architektura krajobrazu. Z wielu prac badawczych prowadzonych w ramach tych dziedzin wynika, że w kształtowaniu przestrzennej struktury miasta, rozumianej jako środowisko życia człowieka, ważną rolę odgrywa to, co percepcyjnie dostrzegamy w postaci fizjonomicznego tła. W trakcie procesu percepcji możemy się przekonać, że jest ono postrzegane przez nas jako równoważnik naturalnych krajobrazów. Wobec potencjalnych zagrożeń, jakie odkrywamy w miejskim otoczeniu, nasze reakcje i zachowania są podobne do tych, których doświadczamy w naturalnym środowisku krajobrazowym. Czy tego chcemy, czy nie na otaczające nas tło fizjonomiczne miejskiego środowiska patrzymy przez pryzmat atawistycznych doświadczeń naszych pierwotnych przodków. Dlatego, tworząc sztuczne środowisko życia człowieka, jakim jest miasto, powinniśmy uwzględnić te wszystkie uwarunkowania i pragnienia, w które wyposażyla nas natura i które dziedziczymy po praprzodkach.

Na tej podstawie można wnioskować, że jednym z czynników wspomagających komfort życia w mieście może być także kształtowanie przestrzeni publicznej, które nie stwarzałyby ludziom sztucznych ograniczeń w korzystaniu z potencjału percepcyjnego, a szczególnie ze zmysłu wzroku. Jest to niezwykle istotne zagadnienie, jeśli przedmiotem rozważań jest jakości życia w mieście. W krajobrazie miejskim coraz częściej spotykamy się ze zjawiskiem polegającym na manipulowaniu naszym procesem widzenia, które jest rodzajem percepcyjnego zniewolenia. Możliwości manipulowania zmysłem wzroku i procesem patrzenia są często wykorzystywane w reklamie, propagandzie politycznej, bezpieczeństwie drogowym, wojsku itd. Nachalność fizjonomicznego tła, odbierana wizualnie, nie dokucza nam fizycznie tak jak nadmierny hałas lub intensywny zapach, które wywołują w nas reakcje do natychmiastowego działania. Natomiast w odbiorze wrażeń wzrokowych mamy do czynienia z procesem gromadzenia w naszej pamięci wizualnych doznań i informacji w postaci wyobrażeń, których wytwarzanie nie wywołuje skutków fizycznych odczuwanych przez nasz organizm. W trakcie percepcji wzrokowej w każdej chwili możemy skierować wzrok gdzie indziej i patrzeć na rzeczy, które nas nie rażą. Jednak to, co zobaczyliśmy i pamiętamy nie jest obojętne dla naszej psychiki. Rezultaty procesu widzenia, gromadzone i zapamiętywane, stopniowo nawarstwiają się w ludzkiej świadomości w postaci negatywnych lub pozytywnych wyobrażeń o naszym otoczeniu, miejscu zamieszkania, dzielnicy, mieście, państwie, a także o klimacie i krajobrazie. Człowiek, który dostrzega, że w rezultacie codziennie prowadzonego procesu percepcji narasta u niego

negatywny stosunek do otoczenia, nabiera przekonania, że to, co go otacza jest mu wrogie. Subiektywne doświadczanie w przestrzeni zurbanizowanej, wrogości i zniewolenia percepcyjnego może być znaczącym sygnałem, że takie środowisko życia jest źle urządzone.

Miejski krajobraz, ciasno wypełniony obiektami architektonicznymi, ogranicza nam w znacznym stopniu swobodę percepcji. Takie środowisko przestrzenne wywołuje w nas naturalną chęć patrzenia w dal, do linii horyzontu lub przynajmniej w niebo. Potrzeba bądź pragnienie dalekiego patrzenia wynika z myśliwskiej natury człowieka, utrwalonej w naszych genach. Spełnianie się tego pragnienia może odbywać się bez udziału naszej woli lub z pełną świadomością. Bezwolne patrzenie w dal dokonuje się w trakcie procesu patrzenia jako cykliczny przerywnik, który pozwala rozładować napięcia powstałe w rezultacie zbyt intensywnie prowadzonej obserwacji z bliskiego dystansu. Między innymi tego zjawiska doświadczają architekci, którzy w trakcie wykonywania rysunków na stole kreślarskim co jakiś czas swój wzrok mimowolnie kierują w stronę krajobrazów widocznych za oknem. Natomiast działaniem w pełni świadomym będzie takie patrzenie w dal, którego rezultatem jest doznawanie przyjemności oglądania tego, co się widzi i odczuwanie wrażenia, że percepcyjnie panujemy nad przestrzenią krajobrazu. Taki rodzaj przyjemności, odczuwany subiektywnie w ludzkiej psychice, można nazwać komfortem dalekiego patrzenia.

Ten rodzaj patrzenia jest tylko jedną z faz procesu percepcji, zależną od głębokości sięgania wzrokiem w przestrzeń. Wyjaśnieniem istoty procesu widzenia zajmował się Lech Niemojewski. Według tego autora wszystko to, co widzimy jest przestrzenią wzrokową. W odróżnieniu od nieograniczonych przestrzeni geometrycznej i abstrakcyjnej, wzrokowa jest ograniczona linią horyzontu. Dzięki temu, przestrzeń wzrokową można szacunkowo podzielić na różne głębokości, co umożliwia przeprowadzenie analizy percepcyjnej krajobrazu, pod względem wartości wizualnej i znaczeniowej. Wykres zasięgu przestrzeni wzrokowej na mapie, która trwa w określonym czasie, przekonuje nas, że obserwując krajobraz, zachowujemy się jak myśliwi, którzy zwracają uwagę na wszystko, co ich otacza. W takim sposobie obserwacji nasze oczy swobodnie wędrują po krajobrazie – od bliskiej odległości aż do linii horyzontu. Wynika z tego, że przy rozpatrywaniu wizualnej wartości krajobrazu miasta musimy odwołać się do percepcyjnego doświadczania rzeczywistości i pojęcia przestrzeni wzrokowej. Wtedy krajobraz miasta dostrzegany wizualnie ujawni się nam w postaci przestrzeni wzrokowej, złożonej z niezwykle bogatych sekwencji obrazów, widzianych w różnych głębokościach patrzenia, które przekazują różne treści. Miasto, siłą rzeczy, narzuca nam konieczność bliskiego i średniego dystansu patrzenia. Dlatego miejsca, z których istnieje możliwość widzenia dalekich krajobrazów powinny być szczególnie chronione, ponieważ stwarzają swobodę naturalnego operowania wzrokiem. Uwaga ta szczególnie odnosi się do miast położonych na nizinach.

We współczesnych aglomeracjach miejskich komfort dalekiego patrzenia może być osiągany w wyniku odpowiednio ukształtowanego krajobrazu miasta i urządzania przestrzeni publicznych. W miastach nadmorskich czy położonych w górach możliwości dalekiego patrzenia wydają się być wartością niezniszczalną, natomiast w miastach typowo nizinnych są wartością, która w rezultacie złej lokalizacji tylko jednego obiektu może przestać istnieć lub pozostawać w szczątkowej formie. Odbudowując i przebudowując nasze miasta tworzyliśmy obiekty architektoniczne, a nie wzajemne relacje pomiędzy ludźmi a ich krajobrazowym otoczeniem. Warszawa jest najlepszym przykładem eliminowania z przestrzeni publicznej miasta miejsc, gdzie mieliśmy szansę odczuwać komfort dalekiego patrzenia. Istniejące w mieście tak zwane punkty widokowe, będące pozostałością historycznych założeń rezydencjonalnych, są już martwymi miejscami, z których najlepiej widać nie linię horyzontu, ale postępujący proces zaciskania się wokół nas zurbanizowanej infrastruktury ograniczającej nam nasze naturalne potrzeby percepcyjnego kontaktu z otwartą przestrzenią.

Efficient functioning of human perception was evolutionally shaped during process of our species adjusting to species environment. Perception process proceeds in human mind thanks to synergic relation which occurs between sensual sensations, that allow us to experience material reality, and our consciousness. This what we have perceived around us since childhood, has direct influence on our personality and spatial consciousness shaping. Will to use our potential intellectual, perceptual and motor possibilities allows every adult human to participate actively in everyday live. Natural perceptual abilities of human while facing urban reality can be very unpleasant experience for many people. Lack of open spaces, urban surrounding filled with geometrical forms, rigorous of social live, blurred differences between day and night are the most significant physiognomic features of urban landscape. While adjusting to the surrounding we start to perceive that around us there is less and less nature and more and more culture. As a result we start to realize that we live in artificial environment which functions separated from nature and has to be supported by technique. To live in such an environment people have to overcome natural, functional barriers, genetically codified in human organism and mentally and perceptually adjust to this environment. It is a process of gradual limiting of human freedom against artificial limits which puts down human desires concerning liberty of use of one's perceptual and motor abilities. More and more often we are getting convinced that reasons for these negative phenomena should be looked for in the way of shaping of city spatial structure and its physiognomic quality. That is why these issues should be subject of interest of such disciplines as: urban planning, architecture and landscape architecture. From many research studies within these disciplines it results that in shaping spatial structure of city, understood as a human environment, this what we perceive as physiognomic background plays an important role. During the process of perception we can get to know that it is perceived by us as an equivalent of natural landscape. In the face of potential threats which we discover in urban surrounding, our reactions and behaviors are similar to these which we experience in natural landscape surrounding. We want it or not, we perceive surrounding physiognomic background of urban environment, through our primitive ancestors' experiences. That is why when we create artificial human environment such as city, we should take under consideration all these conditions and desires which we were given by nature and which we inherit after our ancestors.

On this base we can infer that one of the factors which provides comfort of living in a city may be the way of shaping public space which does not create artificial limits for human perceptual potential, especially for sense of sight. It is very important issue concerning quality of life in a city. In urban landscape more and more often we observe a phenomenon consisting in manipulation of our looking process which is kind of perceptual violation. Possibilities of sight and the process of seeing manipulation are often used for publicity, political campaigns, driving safety, army etc. Impudence of physiognomic background perceived visually does not physically interrupt us like excessive noise or intense odor which generate inside us immediate reactions. But concerning visual perception we deal with process of accumulation in our memory of visual sensations and information as images which creations does not cause physical consequences perceived by our organism. During visual perception, in each moment we can focus our sight on things that do not interrupt us. But this, what we have seen and remember is not indifferent for our psyche. The results of seeing process, accumulated and memorized, gradually store in human consciousness as negative or positive images about our surrounding, place of living, district, city, country and also climate and landscape. In human being who perceives it, in result of everyday perception process grows negative approach to surrounding, he becomes convinced that, what surrounds him is hostile. Subjective experience of hostility and perceptual violation in urban space can be significant sign that the environment is improperly designed.

Urban landscape tightly filled with architectonic objects significantly limits liberty of sight use. Such spatial environment, provokes a natural need of distant view, up to horizon or at least at the sky. The need of distant view or in many cases it can be the desire, results from human nature of a hunter, consolidated in our genes. Fulfilling this desire can be done beyond our will or completely consciously.

Involuntary distant looking is performed in process of seeing as cyclical pause which allows to unload tenseness resulted from too intense observation from close distance. This phenomenon is experienced by architects who making designs on drawing desk, from time to time, involuntary lead their sight toward landscapes which can be seen through the window. Completely conscious action will be the distant view which results in feeling of pleasure of observing and having an impression that our perception control landscape space. Such a pleasure, subjectively felt by human psyche can be defined as the comfort of distant view.

This kind of seeing is one of the phases of perception process which depends on depth of the view. Explanation of seeing process was the subject of Lech Niemojewski's research. According to this author, all things which we see, form the visual space. Unlike unlimited geometrical and abstract space, visual one is limited by the line of horizon. Therefore visual space can be divided into different depths. Thanks to this we can make perceptual analysis of landscape considering visual and semantic values. Diagram of visual space range performed on a map, which last in specified time, convinces us that while observing landscape we act like hunters who notice everything what surrounds them. In such an observation we watch freely landscape – from close distance up to horizon. Therefore considering visual value of urban landscape we have to go back to perceptual experience of reality and concept of visual space. Then, visually perceived urban landscape reveals to us visual space which consists of incredibly complex sequences of pictures, seen from different depths of seeing which deliver diverse information. City imposes close and medium distance of view. This is why places which give opportunity of distant landscape view should be specially protected because they create liberty of natural use of sight. This remark especially concerns cities localized on lowlands.

In contemporary cities, comfort of distant view may be achieved by properly shaped urban landscape and arranged public space. In seaside cities or these localized in mountains, possibilities of distant view seem to be indestructible value, but in typical lowland cities they are of value. As a result of wrong localization of just one object, this value can disappear or remain in residual form. While rebuilding our cities we have built architectonic objects but not relations between people and their landscape surrounding. Warszawa is the best example of elimination from public space of the city places where we could feel comfort of distant view. Existing in the city so called points of view, which are remains of historical residences, now are lifeless places, where the horizon can be seen but proceeding process of urban space development limits our natural needs of perceptual contact with open space.

Bibliografia – Bibliography

- [1] Niemojewski L., *Architektura i złudzenia optyczne*, Politechnika Warszawska, Warszawa 1928.
- [2] Skalski J., *Krajobraz miasta w przestrzeni wzrokowej. Patrzyć, widzieć i rozumieć przestrzeń publiczną Warszawy*, Przyroda i Miasto z. V, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003, 17-39.
- [3] Skalski J., *Visual relations between the edge of the escarpment and the landscape of the Vistula valley in Warsaw in the light of the J. Appleton's "prospect-refuge theory"*, Annals of Warsaw Agricultural University No. 25, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2004, 82-95.